

حرف الدال

لا يجري^(١).

قيل: ومنه دام الشيء: إذا امتدّ عليه
الزمان^(٢)، كقوله تعالى: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَّا
دُمْتُ فِيهِمْ﴾^(٣).

وقيل: دوام المطر تتابع نزوله، والدوام
شمول الأزمنة، والمداومة على الأمر: المواظبة
عليه^(٤).

داء

راجع: مرض.

دائن

راجع: دين.

دائم

لغة:

اسم فاعل من الدوام بمعنى السكون، فيقع
صفة لغيره، فيقال: الماء الدائم، أي الساكن الذي

(١) أنظر: المصباح المنير، ومعجم مفردات القرآن

(للراغب)، ولسان العرب، وغيرها: «دوم».

(٢) أنظر معجم مفردات القرآن: «دوم».

(٣) المائة: ١١٧.

(٤) أنظر مجمع البحرين: «دوم».

Naturwissenschaften, II (1912), repr. in Eilhard Wiedemann, *Gesammelte Schriften zur arabisch-islamischen Wissenschaftsgeschichte*, vol. 2, Frankfurt am Main 1984; Michio Yano, "Knowledge of astronomy in Sanskrit texts of architecture (Orientation methods in the *Īśānaśiv agurudevapaddhati*)", *Indo-Iranian journal*, no. 29 (1986).

/ حمیدرضا گیاهی یزدی /

الدائم، از نامهای خداوند. این واژه از ریشهٔ د و م و در کتابهای لغت، به معنای سکون (برای نمونه بـه اـزهـری، ذیل «دام»؛ ابن فارس، ذیل «دوم») و ثبوت (قیومی؛ طریحی، ذیل «دوم») آمده است. با دقت در سخنان واژه‌شناسان و تأمل در کاربرد مشتقات این ریشه به نظر می‌رسد معنای اصلی و عام آن، بقای یک چیز یا یک حالت به مدت طولانی باشد (بـه راعب اصفهانی؛ زبیدی، ذیل «دوم»).

برخی مشتقات د و م در آیات قرآن ذکر شده است؛ این ریشه تنها یک بار به صورت «دائم»، در وصف خوردنیهای بهشت به کار رفته (أَكْلُهَا دَائِمٌ، رعد: ۳۵) اما در قرآن هیچ یک از اشتقاقات آن به عنوان اسم یا وصف خدا نیامده است. در احادیث و ادعیه نقل شده از معصومان، برخی از مشتقات این ریشه بیشتر به صورت اسم فاعل، در وصف خدا و کمالات او به کار رفته است (برای این احادیث و ادعیه بـه المعجم المفهرس لالفاظ احادیث بحار الانوار، ذیل «دوم») مانند دائم لا یأبسد «همیشگی است نه با محاسبهٔ زمان» (بـه نهج البلاغه، خطبه ۱۸۵) وَأَنْتَ دَائِمٌ لَا تَزُولُ «تو همیشگی هستی که زوال نمی‌پذیری» (الصحیفة السجادیة، ص ۱۶۹). در برخی احادیث اهل سنت نیز الدائم یکی از اسمای نود و نه گانهٔ خدا ذکر شده است (برای نمونه بـه ابن ماجه، ج ۲، ص ۱۲۷۰؛ حاکم نیشابوری، ج ۱، ص ۱۷).

به هر حال، بسیاری از متکلمان و شارحان اسماء حسنی مانند ابوحاتم رازی (ج ۲، ص ۵۱)، قاضی عبدالجبارین احمد (ج ۵، ص ۲۳۹)، علم الهدی (۱۴۱۱، ص ۵۷۶-۱۴۰۵-۱۴۱۰، ج ۲، ص ۲۷۱) و بیهقی (ص ۲۶) «دائم» را از صفات خداوند دانسته و به شرح و تفسیر آن پرداخته‌اند.

در تفسیر اسم دائم میان متکلمان و شارحان اسماء اللّه — چنان‌که قاضی عبدالجبارین احمد (همانجا) نیز اشاره کرده است — دو نظر وجود دارد: عده‌ای آن را به معنای موجود ابدی (بـه حمصی رازی، ج ۱، ص ۷۰-۷۲؛ قاضی سعید قمی، ج ۱، ص ۷۶؛ مدنی، ص ۴۳۲) و برخی دیگر به معنای موجود ازلی و ابدی دانسته‌اند (بـه بیهقی، همانجا؛ فنخرازی، ۱۳۶۴ ش،

دمشقی، رساله فی کیفیت الارصاد، چاپ سویم تکلی، در

Araştırma: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü dergisi, VIII (1970);

حسن بن یوسف علامه حلّی، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، مشهد ۱۴۲۹-۱۴۱۲؛ فرید قاسملو و فریبا پایروندثابت، فهرستوارهٔ مشترک نسخه‌های خطی ریاضی در کتابخانه‌های ایران، تهران ۱۳۸۸ ش؛ محمدبن محمد مفید، المُنْتَهَى، قم ۱۴۱۰؛ متزوی؛ محمدبن محمد نصیرالدین طوسی، زیج ایلخانی، نسخهٔ خطی کتابخانه دانشگاه کالیفرنیا، لس‌آنجلس، ش ۱۴۶۲؛

Abū Rayḥān Bīrūnī, *The exhaustive treatise on shadows*, translation & commentary by E. S. Kennedy, Aleppo 1976; idem, *Kitāb maqālīd 'ilm al-hay'a: la trigonométrie sphérique chez les Arabes de l'Est à la fin du xe siècle*, ed. and tr. Marie-Thérèse Debarnot, Damascus 1985; *Encyclopaedia of the history of science, technology, and medicine in non-Western cultures*, ed. Helain Selin, New York: Springer, 2008, s.v. "Gnomon in India" (by George Abraham); David A. King, *World - maps for finding the direction and distance to Mecca: innovation and tradition in Islamic science*, London 1999; Otto Neugebauer, *The exact sciences in antiquity*, New York 1969; Yukio Ōhashi, "Development of astronomical observation in Vedic and post-Vedic India", *Indian journal of history of science*, vol. 28, no. 3 (1993); David Pingree, "The Mesopotamian origin of early Indian mathematical astronomy", *Journal for the history of astronomy*, vol. 4, pt. 1, no. 9 (Feb. 1973); Proclus, *Hypotyposis*, ed. K. Manitius, Leipzig 1909; Boris Abramovich Rozenfeld and Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, astronomers, and other scholars of Islamic civilization and their works (7th - 19th c.)*, İstanbul 2003; Julio Samsó and Honorino Mielgo, "Ibn Ishāq al-Tūnīsī and Ibn Mu'ādh al-Jayyānī on the Qibla", in Julio Samsó, *Islamic astronomy and medieval Spain*, Aldershot, Hampshire, Gt. Brit. 1994; B. V. Subbarayappa and K. V. Sarma, *Indian astronomy: a source-book (based primarily on Sanskrit texts)*, Bombay 1985; Varāhamihira, *Pañcasiddhāntikā of Varāhamihira*, with translation and notes by T. S. Kuppanna Sastry, critically edited with introduction and appendices by K. V. Sarma, Adyar, Madras 1993; Vitruvius Pollio, *Vitruvius, the ten books on architecture*, tr. Morris Hicky Morgan, Cambridge 1914; Eilhard Wiedemann, "Über den indischen Kreis", *Mitteilungen zur Geschichte der Medizin und*